

IX. CİLT 2. SAYI OLARAK GÖZÜKEN GERÇEKTE VIII. CİLT 2. SAYIDIR
Cilt: IX Nisan 1932 Sayı: 2

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

FELSEFE, İÇTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFYA, EDEBİYAT
İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA:

MAKALELER	Sahife
Goethe: Yusuf Şerif B.	3-11
Faust'un Felsefesi: Dr. Orhan Sadeddin B.	12-20
Osmanlı devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik: Ahmet Refik B.	21-59
Pedagoji sistemleri: İsmail Hakkı B.	60-79
Auguste Comte'un Felsefesi: Halil Nimetullah B.	80-96

— İSTANBUL —
MATBAACILIK VE NEŞRİYAT
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
— 1932 —

Pedagoji sistemleri

KLÂSİKÇİLER

Sanatte olduğu gibi pedagojide de klâsikçiliğin gözü mazidedir. Sanatte klâsikçilik bir idealdir; kemal nümunesi, kemal gayesi manasında bir ideal. Edebiyat eserinin her türlü şekil ve mana tekemmüllerini taşıyan kusursuz ve eşsiz bir ideal. Bu ideal, bir içtimaiyatçının anladığı gibi olmakta olan, olacak olan afakî ve müşahhas bir hayat şekli, inkişafın en yüksek derecesine varmış olan halî şe'niyetin kendisi değil [*], tarihte bir defaya mahsus olmak üzere, mes'ut tesadüfler sayesinde, ve dâhilerin eseri olarak vücut bulmuş olan tarihî bir enmuzeçtir. Klâsik telâkki bir müfekkiredir. Kendisine mahsus hassaları, kanunları, tabiatı vardır. Bu tabiat evvelâ eski yunan medeniyetinde tecelli etmiştir, on yedinci asır sanatında tecelli etmiştir. Bu tecelli hem bir şe'niyet, hem de bir idealdir. Sanatin ezeli kanunları ve ezeli prensipleri oradadır. Bu tabiat, bu fikir, yahut bu telâkki, zamanda değişiklik kabul eder, fakat değişen kendi zihniyeti, cevheri değil, şekli, suretidir. Beşeri sanat zamanda değişen eski sanatın kendisidir. O halde sanat için tek ideal klâsik idealdir. O halde yeniliğin bütün muvaffakiyeti, muvaffakiyetlerin bütün sırları klâsik müfekkirenin tahlilindedir. Bunun haricinde kalan kıymetler ve zenginlikler yalandır, dalâlettir. O halde yapılacak şey yeni şekiller içinde eski ruhu bulmaktır. Böyle düşünerek her hangi bir müellif gibi klâsik san'atın yeni zamanda müdafasını yapmak mümkündür [**].

Pedagoji klâsikçilerinin ruhu ve sanati bu müelliften farklı değildir. Eski Yunan ve Rönesans zihniyetiyle meşbu olan bu müelliflerin gözü mazidedir. Çünkü bir kereye mahsus olmak üzere tarif ve tespit edilen insan idealinden hareket ederler. Bu ideale göre terbiye ve tedrisin gayesi bir hayat gayesinden değil, bir kemal nümunesinden ibaret mücerret bir insandır. Bu insan aklın ve fikir hayatının bütün müspet vasıflarını taşıyan kusursuz ve eşsiz bir mahluktur. Yine bu ideal sosyoloji'nin aradığı ve izaha çalıştığı mevcut, ve müşahhas olduğu için behemehal ve bizzarur eksik, muvazenesiz, mukayyet olması lâzım gelen bir hakikî mevcut değil, her ideal gibi, her cebri had gibi kesir, eksik kabul etmiyen mükemmelliğin, mücerretliğin kendisidir. Bu ideal insan siması klâsik devirlerde işlenmiştir, ve meselâ Ef-

[*] Emile Durkheim, Jugements de valeur et Jugements de réalité.

[**] Draghicha Lapeivc, La Philosophie de l'art classique, Félix Alcan, 1907.

lâtinun terbiye tarifinde, tekemmül etmiş bir haldedir. Bu, bedende, fikirde, kalpte, iradede en makul, en mergup, en beşerî ve en ezeli sayılan vasıfları taşıyan bir insan nümunesidir. O halde, yapılacak şey, bu kemal nümunesine temessüldür. Bu temessülün mümkün olması için bu mükemmel vasıfların teşhiri lâzımdır. Binaenaleyh, beden, fikrin, hissin ve iradenin faaliyetlerinde kemali ifade eden vasıflar nelerdir; bunları aramak, daha doğrusu insaniyatçıların delâletiyle tayin etmek lâzım gelecektir. Bu tayin olunca talebeyi mücerret tipe temessül ettirmekten başka yapacak bir şey kalmıyacaktır. Klâsikçi için şe'niyeti tetkike ihtiyaç yoktur. Şe'niyet noksanla doludur; izafî bir emirdir. Bu idealin izafî bir şe'niyetle alâkası yoktur. Tetkiki lâzım gelen şey, olmuş bitmiş bir ideal, kemal nümunesidir. Bu nümune, içtimaiyatçının müşahhas adamı olmadığından, klâsikçi pedagojinin içtimaiyatla alâkası olamaz. Onun için nazariyesini psikolojiye, daha doğrusu enfüsü bir felsefeye, istinat ettirecektir. Yalnız ne bu psikoloji, ne de bu felsefe, müşahhas insanların, yani şe'niyetin psikolojisi yahut felsefesi değil, mücerret insanların mücerret psikolojisi ve mücerret felsefesidir. Daha doğrusu idealin ruhiyat ve felsefî lisaniyle teşhirinden ibarettir. Fransız terbiye muharriri Gabriel Compayré bu nevi pedagoji klâsikçilerinin en büyük misalidir. Bu zat eserlerinde ahlâk terbiyesinden, riyazî hadlerden bahseder gibi bahseder. [*]. Zannedilir ki eseri toprakta yaşayan insanlardan ziyade zihinde yaşayan insanlar içindir. Aynı müellif pedagoji tarihini tetkik ettiği zaman da aynı fikrî vaziyeti göstermektedir. Bu zate göre pedagoji tarihi devirler ve medeniyetlerin istediği nazariye ve felsefe tiplerinin tarihi değil, yine insan idealine verilmiş olan doğru yanlış cevapların tenkididir. Müellif için pedagoji sistemleri içtimai vakıâlar değil, tarihî ilimler, insan terbiyesi hakkında verilmiş olan doğru yanlış hükümlerin halitasıdır. [**] Hakikat böyle midir? Kendimizi klâsikçi telâkkinin vaziyetinden kurtarıp, şe'niyetle karşı karşıya koyduğumuz zaman ne görüyoruz? Bütün idealler gibi insan ideali de izafî bir fikirdir. Şe'niyette insan yok, insanlar vardır; Site insanı, Orta Zaman insanı, Rönesans insanı, on yedinci asır insanı... ve bu insanlara mahsus olmak üzere Hakim, Zabit, Honnête homme tipleri [***]. Her adam, devrinin mevzuudur. İnsan fikri gibi insaniyetin fikri de tekâmülün mevzuudur. Site'nin tasavvur ettiği insaniyet, Rönesans insaniyetçilerinin insaniyeti olmadığı gibi, Site'nin insaniyeti muassır telâkkilerimizin zenginliğini tanımayan bir insaniyetti [****].

İnsan fikri zaman ve mekânda hududunu, vasıflarını değiştiren bir hakikî mevcudun fikridir. Şüphesiz ki terbiyecilerin hepsi teşekküllüni istedikleri insan enmüzececinin ismini takınmışlar ve terbiyenin gayesini «insan yetiştirmek» diye tespit etmişlerdir. Fakat bu insan fransız müellifinin anladığı umumî ve mücerret insan değil, devrinin insanıdır.

[*] Gabriel Compayré. L'Education intellectuelle et morale.

[**] » Histoire de la pédagogie.

[***] Du Sage antique au Citoyen moderne.

[****] L. Lévy Brühl La morale et la science des mœurs.

Montaigne ve Rabelais'nin istediği ve beğendiği insan Orta Zaman kıymetlerine karşı aksülâmel yapan Rönesans enmuzeci bir insandır. Bu insan kemalini Honnête homme tipinde buldu. Rousseau Romantique insan nümunesini tesis etti. Locke'un gayesi muassır Gentleman'ın ifa - desiydi. Şimdi yeni zaman mütefekkirleri muassır adamın simasını çizmeğe çalışıyorlar [*]. Müellif gibi bir iş adamına lâzım olan model bu hakikî tiplerdir. Muassır adam, kendisine mahsus tipleri ve tekniği olan bir medeniyet içinde yaşıyor. Bu medeniyet müşahhas ilimden, müşahhas ahlâktan, müşahhas zevkten, müşahhas devletten teşekkül ediyor. Mürebbiye lâzım olan bu müşahhas ve hakikî mevcutların müşahhas ve hakikî vasıflarıdır. Başka türlü ne terbiyeciyi ne de mürebbiyi alâkadar etmez. Mürebbiyi alâkadar eden terbiye, hüküm, muhakeme, zevk... terbiyesi değil, ilim, sanat, spor, ticaret, terbiyesidir. Zira teşkiline memur olduğu adam zihni mutalarla mücehhez bir mütefekkir değil, bir millet, ayile, meslek, devlet hülâsa bir zümre adamıdır. Zaten terbiyenin gayesi bütün devirlerde böyle müşahhas ve hakikî insanların yetiştirilmesi olmuştur. Emile Durkheim « Terbiye reşit nesillerin içtimai hayata hazır olmıyanlar üzerine yaptığı tesirdir » dediği zaman bundan anlaşılması lâzım gelen mana şudur: Henüz ne millet, ne meslek ne aile adamı olmıyan aceminin, olanlar tarafından böyle olmağa hazırlanmasıdır... Onun için ifadeye ayit bir ihtiyat olmak üzere son zamanlarda terbiyenin gayesini « müessiseleştirmek » diye tespit ediyorum. Çünkü müessise fikri mücerret melekler fikri değil, mesleki ihtisas, şahsiyet, hakikî adam fikridir, Mücerret bir ruhiyat ile hiç münasibeti yoktur. Meselâ demodraside meslek terbiyesi namına talebeye vermiye mecbur olduğumuz şey, bu mesleğin mücerret fikirleri, mücerret iştihakları ve mücerret bir iradesi değildir; olduğu gibi mesleki şahsiyetin kendisidir. Binaenaleyh bu meslek terbiyesinin « umumî, terbiyevî, mücerret, gayrı şahsî, gayrı meslekî, ihzarî... » şekilleri olamaz. Yalnız bir şekli olabilir. O da meslek hayatının ve iktidarının kendisidir.

Klâsikçilerin ideali tabiat ve şe'niyetteki hakikî neviden mükemmel insan nümunelerinin bilcümle vasıflarını taşıyan mürekkep bir mefhum olarak kabul edilse bile böyle bir mefhum terbiye denilen teşekkül ve icat için salim bir örnek vazifesi göremez. Çünkü bu intibakın ilk ve güç merhaleleri müşahhas bir örneği taklitle başlar. Mefhumlar müşahhas örnekler değil, mücerret fikirlerdir. Taklit edilemez. Her terbiye bir temeddün işidir. Bu temeddün vazifesi medeniyet mefhumunun taklidiyle değil, medenî bir zümrenin taklidiyle mümkün olur. Yeni medeniyete giren milletlerin tarihi bunu isbat etmiştir. Klâsikçi pedagoji, zaman, mekân, muhit, izafilik tenimıyan mücerret bir hars-tir. Onun için zaman, mekân muhit ile mukayyet olan izafi bir teşekküle hizmet edemez. Bu hars, doğrudan doğruya zihne hitap eden bir spordur. Hizmeti zihni ve kitabîdir. Bu şekilsiz iş konformist asırlar-

[*] C. Bouglé. Le citoyen Moderne (du Sage antique au citoyen moderne).

dan mîras kalan fosil bir tefekkürdür. Mürebbî bu tarihi artığa karşı tedafî bir vaziyet almak mecburiyetindedir.

Hülâsa terbiyenin gayesi hakikî şahsiyetlerin teşekkülüdür. Bu şahsiyetler meselâ bir ayile adamı, bir hemşehri, bir vatandaş bir medenîdir. Sonra bir asker, bir marangoz, bir bahçıvan yahut bir alim veya bir sanatkârdır. «Terbiyenin gayesi adamdır demek, vazîh olarak hiç bir şey ifade etmez. Hakikî adam bir zümrenin adamıdır. O halde terbiyenin gayesi bir terkip, bir tarif, bir ideal değil, hakikî bir mevcuttur. Bunun haricinde terbiye için gaye yoktur. Cemiyetin istediği düşünme, duyma, işleme tarzlarıyla müzehhez bir adam dediğimiz zaman, bu halleri sıfatları, cemiyetten ayrı bir mevcut halinde bulacağımızı zannetmemeliyiz. Hakikatta bu vasıflar yoktur, bu vasıfları taşıyan adamlar vardır. O halde, meselâ ilim tedrisatında, ilim lâboratuvarlarının ve ilim üsülü tedrisinin gayesi ilim fikri, ilim melekesi, ilim zihniyeti değil, ilim adamını, alimi yetiştirmektir. Ne kadar garip görünürse görünsün terbiyenin gayesi işte böyle müşahhas ve mukayyet bir insandır. Şu mülâhazalara göre klâsikçilerin adam telâkkisi mavakaa mutabık değildir. Şe'niyette bu mevhum ve cebri mevcuda tesadüf etmiyoruz. İctimaî müessiselerin inşa ettiği tipler müşahhas, nakıs, izafî tiplerdir. Bunların mutlak bir mahiyetleri yoktur. Bu hakikî mevcutların kuvvet ve kabiliyetleri arasında, meselâ Stein'in istediği muvazene yoktur. Bilâkis muvazenesizlik ya dumur ve yahut dahame vardır. Çünkü hakikî mevcut hususî bir muhite intibak etmek mecburiyetinde olduğundan hususî ufulelerle mücehhez olmak mecburiyetindedir. Her intibak bir muvazenesizlik yahut hususî bir ahenktir. Klâsikçilerin iddiasına göre zamanda ve mekânda değişmesi lâzım gelen sade şekil ve suret değil, insan telâkkisinin ve insan yapısının esası, mimarisidir. Tarihteki insan tipleri biribirine ircaî mümkün olmıyan orijinal tiplerdir. Mükemmellik, saadet, muvazene... hep zihnin mevcutlarıdır. Hakikî mevcutlarda bu vasıflara tesadüf edilemez. Binaenaleyh terbiye normal mefkûresini icat etmek isteyince tahlil ve tecride değil, teşhis ve terkibe müracaat edecektir. Pedagojinin üstadı zihin değil, eşyadır. Pedagojinin istinat edeceği usul zan değil, tecrübedir. Pedagoji ancak içtimaiyatçı bir muakale olabilir.

UMUMİYATÇILAR

Umumiyatçılar umumî terbiye taraftarıdır; tedriste umumî malûmata en mühim mevkii verenlerdir. Bu nazariyeye göre umumî malûmat, yani hiç bir ihtisas ifade etmiyen, hiç bir mesleke doğrudan doğruya mahsus olmıyan mücerret ve sathî malûmat bütün ihtisasların temelidir. Bu malûmatın gayesi bir meslekdaş, bir mütehassıs değil, insan yetiştirmektir. Çünkü iyi meslekdaş, iyi mütehassıs iyi insandan çıkar. Talebenin her şeyden evvel bir adam olması lâzımdır. Sonra meslektaş olabilir. İşte hiç bir ihtisas sahibi olmamak üzere riyaziyat, maddiyat, hayatıyat, edebiyat, tarih, coğrafya gibi dersler bu temeli teşkil eder. İlk mektep, orta mektep, hattâ lise gibi terbiye müessiseleri bu umumî malûmatı vermekle mükellef olan yerlerdir. Hususî malûmat yalnız meslek mekteplerinde verilir. Umumî mektep bu hususî meslek mekteplerine adam yetiştirir.

Umumiyatçılar bu hazırlayıcı tedris için yalnız fikir derslerine değil el ve sanat derslerine de müracaat etmişlerdir. Resim, eliş, terbiyevî cimmastik denilen dersler de bu umumî tedris çerçevesinin içindedir. Bu dersler en gayri meslekî ve en gayri intifaî şekilde verilmek suretiyle ressamlık, marangozluk, sporculuk yahut askerlik gibi her nevi içtimai mesleklere hazırlıyacaktır. Umumiyatçılar bu dersleri, meselâ marangozluk, sporculuk, ressamlık gibi asıl meslek tedrislerinde ayırmak için «terbiyevî» yahut «mektebî» tabirlerini icat etmişlerdir.. Meselâ terbiyevî cimmastik, terbiyevî eliş, terbiyevî resim demişlerdir.

Umumiyatçıların kanaati bir kaç türlü sakattır. Evvelâ şunu bilmek lâzımdır ki her itiyat, her şahsiyet ancak kendisine mahsus olan ve hatta kendisinden ibaret olan faaliyetlerle vücade gelir ve neşvünema bulabilir [*]. Eğer umumî tedrislerden maksat her hangi hususî bir mesleke, yani hayata hazırlamak ise, onlar bu maksadı temin edemezler. Çünkü marangozluk, demircilik, askerlik, muharrirlik gibi meslekler ancak bu meslekleri bir meslekdaş gibi yapmak sayesinde elde edilebilir. H. Taine, in dediği gibi, «Fikirler ancak tabii ve aslî muhitlerinde teşekkül edebilirler» [**]. Fabrika fikri, ziraat fikri, yüzme fikri, cesaret fikri... bunlar sınıfta, kitapta tarif, tavsif, muhakeme ve izah, telkin ve teşvik ile teşkil edilebilecek gibi münzevi şuurlar değildirler. Bunlar ancak tabii ve aslî muhitleri olan, fabrikada, çiftlikte, denizde, harpte... şahsın hakikî faaliyetleriyle teşekkül edebilirler. Yani hayatın mektebi hayattan başka bir şey olmak istiyen mektep değil, bu hayatın kendisidir. Badley'in dediği gibi, «Terbiyenin en doğru manası hayata hazırlamak değil, bu hayatın kendisidir [***]. Çünkü hayat hazırlanacak bir şey değil, yaşanacak bir meyzudur. Onun için en yeni bir düstur zannedilen «hayata hazırlamak» düsturu sakattır. Doğru olan hazırlanması mevzuubahis olan «hayatı yaşamak»tır. Meselâ ziraat terbiyesi mi vermek istiyorsunuz? Yapılacak şey talebeyi hemen hiç olmazsa en iptidai şekilde bahçıvan veya bir çiftçi yapmaktır. Ve şüphesiz bu teşebbüs mektep imkânlarından ve mektep mikyaslarından istifade ederek olacaktır. Ancak tetabuk keyfiyeti hakikiliğinden hiç bir şey kaybetmemelidir. Şe'niyette akli seliminden başka bir rehber ve maşerî tecrübenin temeli olan ananededen başka bilgisi olmıyan bir köylünün kendi çocuğuna rencperliği öğretmek istediği zaman yapacağı şey nedir? Hemen çocuğu bir odaya kapatıp akli erdiği kadar ziraatten bahsetmek, ilim ve akıl yapmak değil, çocuğu doğrudan doğruya tarlaya götürüp toprağın hakikî ve rencperin samimî hayatına karıştırmaktır. Tabiatın ilimsiz ve felsefesizce yaptığı işi pedagoji ilim ve nazariyesiyle ters ve yanlış yapmaktadır. Ananenin muzaffer olduğu yerde gariptir ki tefekkür mağlûp oluyor. Demek ki, bu pedagoji şe'niyete uygun bir tefekkür değildir. Talebeye yüzme terbiyesi mi vermek istiyoruz he-

[*] İsmail Hakkı, Talim ve terbiyede inkilâp, (Efkâr muhiti tabii ve aslîlerinde teşekkül edebilir).

[**] Les Origines de la civilisation française (le régime moderne).

[***] İ. H. Badley, Le mouvement nouveau en éducation (L'Education, No. 4, 1909).

men denize, hiç olmazsa suya sokmak lâzımdır. Cimnastik salonunda verilecek olan yüzme grameri derslerinin fikrî neticelerinden sarfınazar, deniz muhitine intibak için bir faydası olacağına kani değilim. Fikrî netice diyorum, fakat bu netice yüzgeçe değil, fikir adamına lâzımdır. Her gün deniz kenarında yaşayan ve sudan başka eğlencesi ve vücudundan başka motörü olmıyan fakir ve serazat çocukların en ufak yaşlarda bile ne meharetli birer yüzgeç haline geldiklerini herkes görmüştür. Yüzgeç çocukların hiç bir akli talim ve umumî harsle hazırlanmıyan bu muvaffakiyetleri hakikî tecrübenin kudretinden başka ne ile izah edilebilir? Sporların ve meharetlerin en yüksek şekli olan yürümeyi bile çocuk kendi kendine öğrenmektedir.

Nitekim terbiyevî olan elişî yalnız marangozluk, demircilik, heykeltraşlık... gibi sanatlerdir. Bunları yapmadıkça işe alışmak, işi sevmek, işçi şahsiyeti kazanmak mümkün değildir. Bir marangoz yanında çıraklık eden on iki yaşında bir çocuk hakikatte mektepte on sene «terbiyevî elişî» tahsil eden «umumî terbiye» sahibi bir gençten daha mütekâmil bir insandır. Bu faikiyetin menşei çırağın yaşı başı değil, teşekkülündeki hususiyettir. Bir marangozhane insanda marangoz şahsiyeti vücade getirecek olan bütün şen'iyet unsurlarını toplıyan hakikî bir hayat muhitidir. Çırağın ne cehli, ne mektepsizliği faikiyeti için bir mâni değildir. Çünkü marangozluk şahsiyeti kazandıran, fikrî mektebin kitabî fikirleri değil, marangozhanenin, tahtanın, renderinin şahsî ve adalî fikirleridir. İşte bunlar marangozluğu düşünende değil, marangozluğu yaşayan insanda vardır. Onun için işin «terbiyevî» si olmaz, yalnız «hakikî» si olabilir. Meslek terbiyesi namına mektepte meslekten bambaşka olarak dersaneler, salonlar, idman yerleri gibi sun'î muhitler vücade getirecek yerde, içtimâî şahsiyetlerin, içinde neşvünema bulduğu hakikî hayat zarflarını, yani hakikî meslek muhitlerini vücade getirmek doğrudur. Bu hakikati «J. J. Rousseau» iki yüz sene evvel sezmiş, fakat muakipleri yanlış anlamışlardır [*].

Terbiyenin, tedrisin gayesi hakikî bir hayata intibak ettirmekten başka bir şey değildir. Bu hakikî hayata intibak etmiş olan adamlar askerler, mühendisler, bahçıvanlar, marangozlar, aktörler...dir. Terbiye almış olan adamlar bunlardır. Halbuki bunların teşekkülü hep hususî bir ihtisas teşekkülüdür, «Melekeleri» hep meslekî melekelerdir, duyguları hep meslekî duygulardır, hulâsa şahsiyetleri, hep meslekî neviden hakikî şahsiyetlerdir. Halbuki hem terbiyenin gayesi bu nümunelerdir, diyoruz hem de umumî, mücerret ve gayri şahsî, gayri meslekî olan tedrislerimizle gayri meslekî, binaenaleyh gayri içtimâî ve marazî tipler icada çalışıyoruz ve buna da ad takıyoruz: umumî, terbiyevî, mektebi... diye! Bu, garabetten, mantıksızlıktan başka bir şey değildir.

Tedrisin bu marazî istikameti yalnız içtimâî hayatın seyrine değil, doğrudan doğruya çocuğun tabiî ve hakikî tekâmül ve terbiyesine de zıt ve yabancıdır. Çocukta içtimâî bir şahsiyetin teşekkülünü mümkün kılan

[*] İsmail Hakkı, Jean-Jacques Rousseau Terbiye Felsefesi S. 290-292.

en büyük amillerden biri oyundur. Çocuk oyunlarında yalnız kendi ham ve uzvî olan kudretini şekilsizce, maksatsızca seferber etmez, bu kudreti askerlik, marangozluk, misafirlik, kaptanlık... gibi her hangi meslek, yahut zümrenin şahsiyetlerini yaşamak için kullanır. Vaziyeti hakikatçı ve cemiyetçi bir san'atkârın vaziyetidir. Çocuk oyundaki rollerini hakikî gayeler, hakikî şartlar ve hakikî heyecanlarla yapar ve yaşar. Böylece velev rüşeymî olsun, kendisinde lisanî, bedîî, ahlâkî, teknik bir çok içtimâî müessislerin şahsiyetleri neşvünema bulmağa başlar. Halbuki aynı çocuk ilk mektebe girip te bu mes'ut yaratıcılık ve mukallitlik hayatını bırakmak mecburiyetinde kalınca ruhunda şiddetli bir buhran hasıl oluyor. Bu buhranın vücudunu belçikalı terbiyecî doktor Schuyten bir eserinde ispat etmiştir [*]. Çünkü ana mektebinden ayrılıp ilk mektebe giren çocuk birdenbire hakikî bir aktör rolünden çıkıp mistik bir temaşager haline geliyor...

Umumiyatçıların yapacakları şayanı dikkat bir itiraz vardır. Diyeceklerdir ki: Biz hakikî mesleklerin gaye olduğunu biliriz. Fakat bunlar kendileri için birer vasıta olabilir mi? Bizim yaptığımız şey bir alıştırmadır. Filhakika acemi için bir çıraklık devri zarurîdir. Ancak nazik nokta şudur: Bu çıraklık devri de dahil olduğu halde hakikî bir terbiye ferdi, hakikî şartlar içinde mi yoksa mücerret ve itibarî şartlar içinde mi çalıştırmalı. Daha doğrusu insan suya karada alışabilir mi? Yüzgeç için bir alışma devrinin zarureti kabul ediyoruz. Fakat bu alışma karada mı olacak su da mı Alışma, alıştırma, çıraklık... idmanları hakikî hayattan ayrılamaz. Bahçıvan mesleğine mülâzemet hakikî bir bahçede hakikî usullerle, eline bel alıp belleme başlayınca başlayabilir. Bunun haricinde kalan teşebbüsler şu veya bu fikrî mahiyetlerine rağmen yalandan başka birşey değildir. Onun için Rousseau, Emile'ine hakikî bir sanat öğretmek istediği zaman kendisi de beraber olduğu halde doğramacı dükkânına gidiyor, sabahdan akşama kadar ustanın yanında çıraklık ediyordu. Boyskavtlığın mucidi olan Baden Poweel'in büyüklüğü bu teşkilâtı hakikat içinde ve hakikat şartlarıyla, hakikî neticeler için yapmış olmasıdır. Ağaç Bayramlarının iflâsı hakikat kanunlarını tanımamasındandır. Dikilen ağaçlar ne kadar yağmur ve çamur da olsa bir kere sulanacak ve yazın mükerreren sulanacaktı. Halbuki vâkıflar ağaçlarını diktikten sonra bir daha yüzünü görmemişlerdir. Ağaç bayramları heyecanını muayyen bir mintakayı ağaçlandırmak gibi maşerî bir menbada değil kendini, kıyafetini, mektebini göstermek gibi bir kast zihniyetinden alıyordu. Zevale mahkûmdu...

Zengin bir adam bir gün Çamlıcada satın aldığı köşkün yüz yirmi dönüm arazisinin her tarafına, sürmeden bellemeyen ve sulamadan binlerce enginar fidanı dikti; ve bunların her birinden asgarî yirmi beş kuruş kâr bekliyordu. Fakat daha ilkbahara çıkmadan hepsi kurudu. Bu zatte eksik olan şey umumî malûmat değildir. Asıl bahçıvanlığı, hayatî ve fennî zaruretleri bilmiyordu. Halbuki bu malûmattan tamamen mahrum olan kurakçılar civardaki kırçal tarlalara yalnız bamya dikmek ve hiç sulamamak şartıyla hayatlarını pekâlâ kazanıyorlardı...

[*] Schuyten, L'Education de la femme.

Diğer cihetten umumî bir terbiyenin temeli olarak umumiyatçıların kabul ettikleri; edebiyat, yahut riyaziyat, maddiyat gibi, şubeler ise şair, edip, tiyatrocu, yahut alim, mühendis, fizikçinin meslekî teşekkülleridir. Binaenaleyh bu mana ile umumileştirmek yahut insaniyetleştirmek demek; henüz ne edip ne şair, ne mühendis yahut alim olmıyan acemilere bu mesleklerin şahsiyetini vermek demektir.

Umumiyatçılar diyebilir ki: Umumî terbiye ile varılmak istenilen netice ilerde bütün hususî teşekküller için istifade edilecek bir takım umumî ve müşterek ananeleri şimdiden temin etmek, bu suretle meslekî temessülünü kolaylaştırmaktır. Fakat her ilimden, her sanatten bir parça alıp ve biriktirip bunları hafıza veya kıraat şeklinde telkin etmenin bu hakikî teşekkülde hiç bir faydası yoktur. Bir insan gayet iyi riyaziye bildiğinden dolayı gayet iyi demirci yahut şoför, ressam olması lâzımgelmez. Aynı zamanda iyi riyaziyeci ve iyi ressam ise bu ayrı iki teşekkülün ayrı iki mahsulüdür. Şüphesiz ki her fende ilmi olan bir takım malûmatın, düsturların, yahut kanunların bilinmesine lüzum vardır. Fakat bütün bu bilgilerin mantikî saheden çıkıp meslekî şahsiyet sahesine girmesi ve tesir etmesi için meslekin hakikî faaliyetlerine karışması meselâ ilmi itihsal, ziraî istihsal hayatıyla müzdeviç olması lâzımdır. Binaenaleyh umumî terbiye gayesi olsa ola okumak yazmak gibi her hangi içtimai hayat çiraklığının en iptidaî aletlerine inhisar ediyor. Her içtimai zümre, her meslek yalnız kendi cinsinden hususî ve nevinde münferit olan bir zihniyet, hissiyet ve faaliyetin muhitidir. Bunlar bir kül, bir bünye teşkil ederler. Yüzmek için denize girmek lâzım olduğu gibi mühendis olmak için mühendislik yapmak, asker olmak için askerlik yapmak, vatandaş olmak için de vatan hayatını hakkiyle yaşamak lâzımdır. İçtimai hayatın her tabakası ayrı bir teşekkül ve tekâmül ister.

Umumiyatçılar Umumî mektepte hakikî mütehassıs yetişmez; bu netice ihtisas mekteplerinin işidir; derler. Cevabım şudur: Ben de biliyorum ki ilk, orta ve ikinci derecede bir mektepte âlim, kâşif, artist yetişemez. Fakat bu mekteplerin hakikî şahsiyetlerin ilk derecelerine hakikî şartlarla temessül etmeleri mümkündür. İşte bir misal: ilk mektep doktor yetiştiremez, yetiştirsün de demiyoruz; fakat acaba doktor yerine bir hastabakıcı yetiştiremez mi? İlk mektep büyük bir çiftçi yetiştirmesin, fakat hakikî ufak bir sebze bahçıvanı, hakikî ufak bir çiçek bahçıvanı, bu mesleklerin en amelî şekilleriyle bir mütehassıs yetiştiremez mi? İlk mektep bir dekoratör yetiştirmesin; fakat evinin, odasının, sofrasının dekoratörü olabilecek hakikî ve asrî zevk sahibi küçük artistler de yetiştiremez mi? İlk mektep cemiyet hayatındaki hakikî mesleklere kâşif, âlim, artist tabakasına mahreç olmasa bile, çalışkan ve medenî hakikî işçi tabakasına da mahreç olamaz mı?... İşçi umumî ve mücerret malûmatla mücehhez olan ufak bir diletante değil, kendi âleminde hakikî ve içtimai istihsale muktedir ufak bir mütehassıstır. Gerçi ilk mektep mezunu bu işçiden daha parlak daha vernikli bir mahsuldür. Fakat onun kadar içtimai olduğunda şüphem vardır. Bu, yalnız bizim memleketimizde değil, bütün memleketlerde böyledir...

Hulâsa bugün için umumiyatçılık safsatadan başka bir şey değildir. Dün bu fikrin bir manası vardı. Çünkü ilim bugünkü gibi içtimaî bir rol oynamıyordu, hayat ve tatbikat sahesi dardı. Sonra bu umumî fikirler ferdin hürriyeti ve inkişafı için kâfi bir teminat idi. Ayrıca asaletin de silâhıydı. On dokuzuncu asırdan beri vaziyet değişmiştir. Cemiyet içerisinde iş bölümü neticesi olarak ayrılan meslekler kendisine mahsus bir fikir manzumesi vücade getirmiş ve ayrı tahsillere lüzum göstermiştir.

Bu vaöiânın şayanı dikkat olan bir cephesi de şudur: İş bölümünün ilerlemesi, ilmin sanayie tatbiki, işlerin makineleşmesi... neticesinde eski el ve tezgâh işleri o derece ilmîleşmiş, iktisadileşmiş ve bediîleşmiştir ki bir çocuğun bir gencin yalnız bir meslekin en esaslı ve en çok faydalı kısımlarını öğrenmek sayesinde cemiyetin lisan, ahlâk, san'at iktisat, teknik, ilim... gibi bütün müessiselerine ayit kıymetlere, tekniklere hep birden intibak etmesi meslekîleşmesi ve meslekîleşmek sayesinde cemiyetleşmesi, fikrîleşmesi, bediîleşmesi...de mümkün olur. Bu itibar iledir ki her meslek tekniği ile birlikte kendi umumî fikirlerini, ilmini de birlikte ruhlarda tesis etmektedir. Binaenaleyh ihtisaslaşmak umumiyatçıların arzu ettiği beşerî hars gayesini kendi uzviyeti ile temine çalışmaktadır. Muasır teknik meslekleri eski «Mihanikî sanatlar» çerçevesi içerisinde düşünmek itiyadında olduğumuzdan, bunların umumî ve terbiyevî mahiyetlerini göremiyoruz.

Bu mülâhazalarımın nazarî bir tahsil aleyhtarı ve amelî tahsil taraftarı olduğum neticesini çıkarmak garazkârlıktan değilse, maksadı iyice anlamamış olmaktan ileri gelebilir. Ben bilâkis en ufak bir amele- nin bile nazariyesini yapmış olmasını isterim. Ancak bu nazariyenin bir cebir bir gramer gibi değil, hakikî hayatın, sa'yin nazariyeleri, fikirleri olmasını istiyorum. Şu vak'a beni çok düşündürmüştür: Ham toprağa demir kazıklarla enginar fidanı diken kitap bahçıvanı zenginin komşusu olan bir bamyeciye sormuştum: Niçin tarlanın kenarını bir ip tutup ta düzgün bir hale getirmiyorsun, böyle yamrı yumru bırakıyorsun? Bahçıvan cevap vermiş demiştir ki: Senin ne demek istediğini ben anlıyorum: Düzgün olur, güzel olur, fakat vakit kaybolur!... Bu kitap cahili fakat kurak ziraat mütehassısı olan ufak işçi bana, muhitte, bediî arzulardan daha kuvvetli olan iktisadî zaruretlerin var olduğunu ve yaşamak için onlara itaat etmek lâzım geleceğini anlatıyordu. Bu fıkara bahçıvanı zevksizlikle itham edecek bir ilim adamı varmıdır?! Fazla olarak aynı bahçıvan eskiden çiçekçilik ediyor ve zengin tarhlarını ra'na şekillerde besliyordu ve bir çiçek bahçesinin güzelliği hakkında kendisini istimzaç ettiğim zaman ehliyet gösteriyordu...

Bir gün diğer bir kitabî Bandırma tarafında çiftçinin birine şu suali sordu: Sebzelerinizi ot basmış bütün bahçenizde, otları bir defaya mahsus olmak üzere temizleseniz ve yaksanız da bahçeniz ottan kurtulsa olmaz mı?... Çiftçi şu cevabı vermişti: Biz budala değiliz! Haydi dediğin gibi temizledik ve yaktık. Civardan rüzgâr tohum getirmez mi? Gene çıkar. Onun için çapalamaktan başka çare yoktur... Bu çiftçi de kitap adamına fizikî bir hadisenin galebesini işaret ediyordu...

İşte hayatta akli selim, vüruh, isabeti nazar, zekâ, dirayet... dediğimiz ve fikrin müstakil saltanatları gibi kurmak istediğimiz kuvvetlerin mücerret ve mutlak hiç bir mahiyeti yoktur, bunlar nevine göre tarla içinde, makine dişleri arasında, denizin tuzlu sularını yutarken neşvünümâ bulan şahsiyetlerin tabiat ve muhitinde yaşayan kuvvetlerdir.

MÜRTECİLER

İrtica fikri, ölüye, yaşama hakkı olmıyan maziye dönmek fikridir. İrtica fikri mutlaka çirkine, fenaya, gayri beşeriye temayülü ifade etmez. Bir âdet ister güzel, ister çirkin olsun, ölü maziye, yaşama hakkı olmıyan tarihe ayit oldukça irticadır. Kavimler, diğer canlı mevcutlarda olduğu gibi, bir takım nevilere, içtimâî enmüzeçler gösterir. Bu enmüzeçler, bün-yevî teşekkül enmüzeçleridir. Kavim içindeki kılanların tahalüf etmiş ve ya etmemiş olmasına göre, nevilere ayrıldığı gibi daha yüksek şekillerinde airetler, milletler de tekrar teokratik, teşriî, millî nevilere ayrılır. «Kavimlerin cinsi ve nevi taayyün ettikten sonra, gerek bünyelerinde, ve gerek müessiselerinde hangi unsurların marazî mahiyeti hayiz olduğu da taayyün edebilir. Bir kavimde kendi nevine ayit olmıyan, ve daha safil nevilere peszinde «Survivant» olarak kalmış olan müessiselerin, marazî olduğu aşikârdır. Meselâ harsî bir millette iptidâî kavimlerden yahut imâmî ve teşriî milletlerden bazı peszinde müessiseler kalmış ise bunlar marazî bir mahiyeti hayizdir. Kavimlerin hastalıkları tayin edildikten sonra tedavileri de tahtı imkâna gireceğinden ilmî tetkikler binnetice ilmî sanatlerde de faideli bir rehberlik ifa etmiş olur [*]. Şu mülâhazaya göre marazî bir fikri, neve, ayit olmıyan, neve dahil olmıyan müessise, örf âdet, tefekkür, hasasiyet, tarzı, fikri demektir. Avrupa ve Amerika milletleri içtimâî nevîlerin son merhalesinde bulunuyor. Ahlâkta, hukukta, zvkte, teknikte bariz hususiyetler gösteriyorlar. Müsavatçılık, şahsiyetçilik fikirleri muasır milletlerin fikirleridir.

Muassır cemiyetleri eskilere irca etmek kabil değildir [**]. Muassır milletlerin terbiyesi, gayesini kendi müessiselerinde alacaktır. Halbuki mürteci dediğim pedagoji, yeni cemiyette eski medeniyeti devam ettirmek ister. Mürteci pedagoji yeni kıymetler yerine, tarihî kıymetleri koyar. Yeni teknikler yerine eski teknikleri öğretir. Yeni adam yerine eski adam tipini örnek alır. Mürteci pedagoji, yeni iktisat tekniğini görmez, eski iktisat tekniğini tedris eder. Bir iki misal iddiâmı ispat için kâfidir.

Yeni adamın bedîî terbiyesi mevzuubahstır. Bedîî terbiye sanat terbiyesinden başka bir şey değildir. Yeni sanat müessisesine henüz temessül etmemiş olanların bu müessiseye temessül etmesinden başka bir şey ifade etmez. O halde yapılacak şey, acemi ferdin, sanat müessisesiyle, müessiselenmesinden başka bir şey değildir. Halbuki bedîî terbiye pedagojisine ba-

[*] Ziya Gök Alp, «Bir kavmin tetkikinde takip edilecek usul» (Millî Tettebbular Mecmuası. Sayı 2, Mayıs-Haziran 1931).

[**] İsmail Hakkı, «Demokrasi ve sanat, S. 53-69.

kiniz. Yapılmak istenilen şey çocuğun zaman ve mekân kaydı haricinde mücerret bir zevkle teçhizinden başka bir şey değildir. Terbiyecinin büyük endişesi talebenin «zevk sahibi» olmasıdır. Fakat bu zevk, hangi zevktir? Yunanlıların Rönesansçıların, Romantiklerinki mi? Karma karışık ve çok kere klâsik eserlerin hürmetini taşıyan bir mazi zevki... Bu teşekküldü muassır zevk mevzuubahs bile değildir. Zamanın sanat tedrisatı ve zamanın zevk terbiyesi zamanın sanatından hep kaçıdır. Sanki çocuk mazide yaşıyacak imiş gibi hep maziye alıştırılmaktadır.

Zamanın sanatini ayıran en mühim seciyelerden biri tabiatten kaçıklıktır [*]. Halbuki mektepte «tabiatçılık» en kuvvetli bir mezheptir. Tabiatte resim, tabii motiflerle tezyinat, manasız, teşrihi, tabii modeller, müşahede ve mukayeseyle müstenit bir resim tedrisatı, hep bu tabiatçi, ve Rönesansçı harsin unsurlarıdır. Muassır mektebin nazarında bir mısır heykeli, kaba bir sanatın nümunesi bir Primitif ise lûgat manasiyle iptidai olan bir eserdir!... Yunan Rönesans ve romantizm... muassır talebenin anlayabileceği yalnız bunlardır. Zamanın sürrealist sanat cereyanı, mürteci terbiyecinin gözünde günahkâr bir cereyandır. Bu, yaklaşılması lâzım gelen, bir hakikat değil, genç dimağların, fesadından korunması lâzım gelen dalâletli bir meslektir. Yeni nesiller mimaride, heykelde, tezyinatatta, en nihayet resimde en canlı hayat muhitlerini istilâ eden yeni sanatın, eserlerini anlamıya olsun teşvik edilecek yerde bu sanatı nefretle aşılıyorlar. Buna mukabil lâyuhti mazi hürmetiyle aşılıyorlar. Böylece yeni nesil canlı muhite intibak edecek yerde müstahaselere intibak ediyor.

Yeni demokrasinin en mühim iktisadî manzalarından biri de sanayileşme, standarlaşma, «standardisation»dur. Elişi, tezgâh, ufak işçi, dükân, yavaş yavaş mevkiini kaybetmekte, her meleke, yerini makinist fabrikatör dehasına bırakmakta, kol kudreti, yerini makine, buhar, elektrik kuvvetlerine geçmektedir. Halbuki sanayi terbiyesi elişi klişesi altında çocuklara Orta Zamanın adamının ayile ve tezgâh hünerlerini kazandırmaktadır. Mekteplerde meselâ otomobil sökme, kurmak yerine; ne içerisine su konulması ne de kullanılması mümkün olmıyan yalancı vazolar yapmak itiyadı ve zevki aşılamaştır. Talebe her gün görmeğe, ve tanımağa mecbur olduğu, otomobil, gramofon, telefon, pil, yazı makinesi mekanizmasıyla uğraşacak yerde, mecbur ve muhtaç olmadığı sayır mevzular üzerinde uğraşmaktadır. Bu doğrudan doğruya bir irticadır. Yeni adamın şahsiyeti yerine tarihî şahsiyeti koyan bir pedagojinin eseridir.

Mütareke esnasında sabık Osmanlı hanedanına mensup bir zatin bir muallim mektebinde açılan elişi sergisini ziyaret ettiğini ve vazolardan birini çok beğendiğini öğrendim; bu vazoyu kemali merakla tetkik ettim: lüleci çamurundan en iptidai şekilde yoğurulmuş, içi dolu, bir çamur yığınının başka bir şey değildir. Bu, bir vazo değil, bir çamur kitlesi idi. İçine su konulamaz ve kullanılamazdı. Talebe bunun pişmesi lâzım gelen

[*] İsmail Hakkı, Demokrasi ve sanat.

bir toprak, ve kullanılması lâzım gelen bir kap olduğunu düşünmemişti. Yalnız yapmak için yapmış ve boyamak için boyamıştı. En yalancı renklerle, en münasibetsiz tezyinatı taşıyordu. Bu işin emeği, fiyatı, satılma kabiliyeti, iktisadî yahut amelî neviden hiç bir unsuru mütalâa edilmemişti. Muallimine sordum. «Bu iş ne ye yarar?» dedim. «Süs!» dedi. Gördüm küprensi de, muallîmi de amili de dahil olduğu halde hiç kimse hakikî faaliyet harsinden haberdar değildi. Umumî, sathî ve mücerret tahsil nazariyesi de eski medeniyetin bir mirasıdır. Kendisi Rabelais ile müdafaa etmiş olan Rönesans adamının terbiyesidir. Halbuki muasır adamın ihtiyacı, bilâkis derin, hususî, ve müşahhas bir tahsildir. Muasır adamı ayıran en mühim seciye ihtisastır. [*] Mütéhassıs olmıyan adam zamanımızda anormal bir adamdır. Mürtecî pedagoji işte bu anormal adamı teşkile hizmet ediyor. Mektep ile hayat arasında dayıma işaret edilmesi âdet olan derin uçurum bir de bu sebeple açılıyor. İzaha değer bir nokta da şudur: Eski, alelittâk fena, çirkin, yanlış merdüt telâkki edilmemelidir. Meselâ eski Yunan san'atında beşerî dahanın eseri olduğunu inkâr eden yoktur. Ve bu eser bir noktayı nazardan temaşaya, hatta istiğraka bile lâ-yiktir. Ancak bu, tarihçinin ve yahut bu eserleri yaratmak mevkiinde olan artistin işidir. Bedîî terbiye vermek mevkiinde olan mürebbînin vazifesi ne bu ölü maziye hayret telkin etmek, ne onu taklit ettirmek ne de onu düşündürmektir. Asıl vazife, velev daha az dahiyane olsun, muasır sanat müessesesine alışmaktadır. Ben mazi modellerinin alelittâk aleydârı değilim. Bunun yeni bir terbiye modeli olarak alınmasının aleyhdarıyım. Sanat Sanat terbiyesinde içtimâî duygu fıkdanı sanat pedagojisine dayır neşredilmiş olan bütün kitaplarda hissedilmektedir. Bunlar kısmen psikolojiye kısmen de eski sanat hasine istinat eden tecrübelerdir. Psikolojiye mütenit bir sanat pedagojisinin vazifesi olmadığını iddia edenlerden değilim. Ancak böyle bir pedagojinin eksik olduğunu söylüyorum. Sanat terbiyesinin gayesini gösterecek olan ferdin hassasiyeti değil, maşerin hassasiyetidir. Binaenaleyh bu gayeyi tetkik edecek ilim içtimaiyat olabilir.

Bir cemiyet mazisiyle alakasını kesebilir mi?... Alâkadan maksat nedir? Terbiyenin gayesi olan adam muasır, yani yaşıyan cemiyetin canlı kıymetlerine, tekniklerine mutabık insandır. Bu insanın mazi ile doğrudan doğruya hiç bir alâkası yoktur. Her kavmin terbiyesini tayin eden şey o kavmin müessiseleridir. Bu müessiselerin muhtaç olduğu adam terbiyenin gayesidir. Bu adamın mazi ile doğrudan doğruya hiç bir alâkası yoktur. Gerçi içtimâî bir hayat bir imtidat ve dayimî bir oluş gösterir. Ancak bu oluş cemiyetin bünyesindedir. Maziye bitişik ve ondan canlı bir surette fasılasızca ayrı olan mevcut fert değil, cemiyetin tarihidir. Mazinin mirasını halde kullanan mevcut, içtimâî mevcuttur. Mazi halde yaratıcı bir istihale ile yaratıldıktan sonradır ki, medeniyet ve onun kıymetleri ve teknikleri olan cemiyet müessiseleri teşekkül eder. Tekâmül bir birikme, bir ek ve ilâve değil; bir tekevvün ve bir taazidir. Hal,

[*] C. Bouglé Le Citoyen Moderne (Du sage antique au Citoyen Moderne, Lib. Arnaud Todin, 1916. Paris.

maziden gebe kalan ve istikbale şişen yaratıcı bir hamledir. [*] Ferdin ihtiyacı vücade gelen bu yep yeni emri vakileri tanımaktır. Yoksa maziden istifade namına maziye saplanmak değildir. Gerçi içtimaiyatçı gözü ile görülünce mazi inkâr edilemez. Fakat bu mazi aynen ve şeklen değil, bil-kuvve, hale ve istikbale girer. İçtimai tekâmülün şen'iyetini kavramak için uzviyetteki tevarüs civelere dikkat etmek bile kâfidir. Çocuk ana-sının babasının bir yekûnu değildir. Bazı müşabehetler, çocuğun fizikî ferdiyetini tamamiyle tenvir edemez. Bir müellifin dediği gibi veraset hâdisesinde asıl sır olan kısım, maziye benziyen kısmı değil, benzemiyen kısım-dır. Bu kısım muayyen ve cedden, cedde müntakıl bir verasetin esrarlı ve yaratıcı izdivacından hasıl olur. Hal ve ya istikbal yep yeni yaratılmış bir çocuktur. Orada mazi dahildir. Terbiyenin vazifesi acemiye cetlerin harsine değil yaşıyanların harsine temsil etmektir. Hususî, salim bir felsefe, tarih lisaniyle ifade edilmek lâzım gelirse, ne mürteci ne de ihtilâlcidir; hayat manasiyle ifade edilirse ne makineci ne de gayecidir, şe'niyetçidir. Şe'niyetçilik tekâmülcülüktür. Tekâmül, bilhassa yaratıcı tekâmül, bu şe'niyetin en halis bir ifadesidir. Pedagoji yaratıcı tekâmülcü olduğu zaman hem maziye, hem de istikbale canlı bir surette bağlanmış olur. Çünkü hali tanır, çünkü hali tanımak maziden korkmıyarak gelmek, istikbale sarkmaktır. Mürtecilik, şe'niyetçiliğin sakat bir ifadesidir.

İNSANİYATÇILAR

İnsaniyatçılık da bir terbiye mezhebidir. İnsaniyatçılar insanî dedikleri edebî harsi terbiyenin temeli olarak kabul ederler. Hakikiyatçıların düşmanındırlar, edebî harsi ilmi ve fennî harse karşı koyarlar. Gerçi bu tabir muhtelif namlarına gelir: İnsaniyatçılık Fransa'da Yunan Lâtin üstünlüğü kanaatini taşıyanların vaziyetidir. Bu kelime bazan da klâsikçilik müradifi olarak anlaşılır ve romantikliğin zıddı olur. Akliyeciliğin yahut müspetçiliğin müradifi olarak kullanılır. Bu takdirde sırrî ve hadsî temayüllerin aksini ifade eder. İnsaniyatçılığın asıl cevheri insanın Yunanî telâkkisini bu itibarla Rönesansın insan telâkkisini ifade eder.

Ümanizm fikri mutlak bir fikir değildir. Esasen muayyen bir medeniyetin muayyen bir safhasının mahsulü olduğundan umumî ve mütemadî bir varlığı yoktur. Ümanizm Auguste arasında çıktığı gibi, İtalya'nın tesiriyle ikinci defa olarak Rönesans'da da çıkmıştır. İnsaniyatçılık edebî bir harekettir, Onun için teknik hamlelerden korkar. Zamanımızda olduğu gibi bu teknik kuvvetlerin tazyikini duyduğu zaman tekniği de edebiye kalbetmeğe çalışacaktır. Alfred Fouillée'nin pedagojisi bu temessül teşebbüsünün mükemmel nümunesidir [*]. Müellif bu kitabında edebî nevi haricinde kalan bütün maddî, riyazî harsleri içtimai cephelerinden tutarak manevîleştirmeye çalışmaktadır. Resim, heykel, sanayi, ziraat gibi teknik tedrislerin «terbiyevî, mektebî, elişî, çocuklar için...» kayıtlarıyla tabiatı

[*] Henri Bergson «L'Evolution créatrice».

[*] Alfred Fouillée, L'enseignement au point de vue national.

değiştirilerek klâsik yani insaniyat mekteplerine sokulması da bu temayülün başka bir ifadesidir. İnsaniyatçıların tedris hususundaki birinci delâletleri bu tedrisini hedefini insana çevirmeleri değil, belki bu insanı muasır insan olarak almamalarıdır. İnsaniyatçılık cereyanı edebî bir harsin hemen yegâne mühim hars olduğu bir zamana ayittir. Ve klâsik mektep bu devrin eseridir. Halbuki bizzat insaniyet fikri bilhassa on dokuzuncu asır içinde çok değişmiştir. Muasır cemiyetlerde ahlâk, hukuk, sanayi, güzel sanatlar ve muakaleler on altıncı asrın hiç tanımadığı ve tahmin edemeyeceği derece derin tahavvüllere uğramıştır. Meselâ muasır cemiyette ahlâk son derece şahsiyetçi bir seciye almıştır. Müsavatçılık asrî hukukun merkezidir. Sanayileşme, iktisadî müessiselerin kanunudur. Muasır sanat tabiat düşmanıdır. Felsefe hadsçi bir felsefedir. Ruhیات şuursuzculuk sahesinde çalışıyor. Binaenaleyh muasır adam artık klâsik devrin tanıdığı «Honnête homme» değildir. O halde henüz mukayeseli bir ilim sahesine girmemekle beraber bazı sanat ve edebiyat adamları yirminci asırda insaniyat hadsi üzerinde yazı yazıyorlar. René Gillouin gibi bu iddiayı şimdiden feseife sahesine götürenler de vardır [*]. Fakat aranılan şey bir «gayeyi hayal» değil, bir mefkûredir. Her mefkûre gibi yaşıyan şe'niyetten çıkacaktır. Zaten mefkûre şe'niyetin en canlı ve en bakir, henüz tahakkuk edemiyen kendisinden başka nedir?... O halde yapılacak şey mevcut ve tahakkuk etmiye amade olan insanı, şe'niyette en ziyade insaniyi aramaktan başka bir şey değildir. Rönesans terbiyecileri de bu işi zamanlarına göre ve kendilerine mahsus olan müşahede ve sezîş kuvvetleriyle yanılmışlardı. Montaigne bu insaniyatçılığın hususiyle edebiyat ve anlaşılmaktan şe'niyetini, Rebalais aynı insaniyatçılığın daha ziyade hakikatçi ve ilimci olan şe'niyetini seziyor ve iki mütefekkir tek maksada hizmet etmek üzere birbirini tamamlıyordu. Eski adamların içinde yaşadıkları cemiyet için yaptıkları bu keşif ve tesbit ameliyesini bugünkü müspet ve ilmî usullerden istifade ederek kendi cemiyetimiz için yapmaktan daha makul, insaniyet fikrine daha çok yarayacak ne olabilir?... Binaenaleyh asrî bir insaniyet felsefesini kurmak için bugün birinci derecede beşerî ve insanî olan iktisat, ilim, fen ve san'at müessiselerini tetkik ederek yeni insaniyatçılığın asıl cevherlerini keşfetmekten daha doğru ne olabilir?... Ve bu tettebbuu Mösyö Bouglé'nin yaptığı gibi [*]. «Citoyen» fikriyle «Producteur» fikri arasında mütereddit ve telifkâr bir vaziyet olarak değil, sıfatı ister hemşehri ister müstahsil olsun, yeni adamın şahsiyetini bir ve bütün olarak tesis etmek üzere yapmalıyız.

Klâsik insaniyatçıların ikinci dalâleti hakikatçi ile insaniyatçıyı anlaşılmıyan birleşmiyen ayrı yabancı iki unsur olarak görmeleri, «insanî»yi yalnız «edebî»nin ve «manevî»nin inhisarı zannetmeleridir. Bu hüküm on altıncı asrın teknik müessiseleri için bir derece müsamaha edilebile-

[*] René Gillouin, un nouvel Humanisme (Les nouvelles litteraires, 25 avril, 2, 9 6, 30 mai 6 et 13 juin.

[*] G. Bouglé, Le citoyen moderne (du sage antique au citoyen moderne Paris, 1931).

cek bir hükümdür. Fakat muasır teknik için bir iftiradır. İktisadî kıymetlerde dahil olduğu halde bütün kıymetler beşerî mahiyetli vakıâlardır. Bunların kat'î, vazıh mütebellir olmaları insanîliklerinden, manevîliklerinden hiç bir şey eksiltmez. İktisat'ta da bir ideal bahsidir [*].

Muasır ferdin iktisadileşmesi kadar insanî bir şey olamaz. Türk içtimaiyatçıların en mefkûrecisi ve içtimaiyatçıların en mistiklerinden biri olan Gök Alp Ziya ölümüne yakın senelerde bütün vatandaşların iktisadî bir hars almaları lehinde kuvvetli sözler söylüyordu. Bir teknik, bir alet, fennî bir prosede, bir sanat kayidesi kadar beşerî, insanî mefkûre ile mütesanî ne olabilir?... Harûnürreşit Bey'in «Terbiyeyi fenniye» adlı kitabına yazdığım sahifalarda şu satırlar görülecektir. «Filhakika telefon aleti savt, elektrik hâdiselerinin zaruretlerine, kanunlarına göre icat edilmiştir. Fakat şayanı dikkattir ki cemiyet bu alete umumî şartlardan fazla bir mahiyet kazandırmıştır. Telefon yalnız görüşmek için kullanılan bir alet değil, aynı zamanda kullanılışlı bir alettir. Telefonda bu mahiyetin ne derece esaslı olduğunu takdir için boyuna, biçimine, ağzına ve kayidesine dikkat etmek kâfidir. Bu alette aynı zamanda lokomotifin siyahlığını ve bir rovelverin soukluğunu hatırlatan korkunç bir vücut, bir makine vakarı vardır. Demek ki telefon aletinin resmini çizen sanatkâr ona az çok bedi bir hüviyet'te kazandırmıştır. O halde her hangi madenî bir eşyanın bize getirdiği sermaye yalnız tabiatın zaruret ve muayyeniyetlerinden birini, bir kaçını ifade eden ilmî bir fikirden ibaret değil, aynı zamanda cemiyetin ilmî, bediî hatta bazan da ahlâkî, dinî kıymetleridir. Ham ve cansız olarak temaşa ettiğimiz bu eşya hakikatta az çok mütekâmil bir cemiyetin vicdanında yaşayan maşerî kıymetleri taşımaktadır. Adi bir kibrit çöpünden tutunuz da en büyük bir binaya kadar her şey, her alet üzerinde bu maşerin fikirlerini keşfedeceksiniz...» [**].

Şu takdirce yeni insanıyatı tesis ederken düşünülecek şey bunun yalnız edebî kıymetlerinden teşekkül etmesi değil, bütün insanî kıymetlerden ve tekniklerden teşekkül etmesidir. İnsanî müessise arasında en insanî olanları bulmak lâzımdır. En insanî yani insanın iktisadî, ahlâkî, bediî, ve ilmî kıymetler ve teknikleri arasında muasır insana en çok lüzumlu, muasır hayat için en çok feyizli olanları bulup çıkarmak lâzımdır. Meselâ insanî müessiseler arasında insanıyatçılığa hizmeti mevzuubahs olan sanayi müessesesi midir?... Yapılacak şey bu sanayi tedrisini «Terbiyevî elişî» gibi bütün hakikat, zaruret unsurlarından soyulmuş buutları gibi, ahlâkî, bediî ve tatbikî şartları da küçültülmüş, yahut altılmış bir mütereddi tedris nümunesine varılmayıp doğrudan doğruya sanayide en çok lüzumlu en çok yaratıcı olan ameliyelerin seçilmesi, ayrılması lâzımdır. Meselâ ziraat insanıyatçılığı mı mevzuu bahistir. Yapılacak şey mektep bahçesinde her çocuk için ufak, ıfık, nem, toprak, tohum, iş şartlarından soyulmuş mütereddi bir faaliyet şekli kabul etmek ve bunun adına »terbiyevî ziraat idmanları» demek değildir. Hakikî istihsal maksadiyle belki

[*] E. Durkheim journal des Economistes, 1908, T XIII, 108-121.

[**] İsmail Hakkı, Eşya ile Terbiye (Harunürreşit Terbiyeyi fenniye). İst. Matbaası.

bel bellemek, toprağın fizikî, kimyevî tabiatını tanımak ve tohumunu tabiatine göre toprağı hazırlamak gibi çiftçiliğin en ana, en âlemsümülû ve insan iradesinin hayat üzerindeki nazım vazifelerini en aşikâr bir surette ispat eden insanî ameliyeleri seçmektir... Bu suretle teşekkül edecek olan idmanlar silsilesine iş insanıyatı demek caiz olur ki bu insanıyat umumî insanıyatın şubelerini teşkil eder. Bu suretle asrî insanıyat gayesine vasil oluruz.

Bu müşahedelerimizin neticesi halk mekteplerini yalnız fikrî mesleklerle hasreden ve umumî, intifaî ve iktisadî meslekleri alâka ve menfaat hududundan dışarıda bırakan burjuva telâkkisinin ve insanıyatçı pedagojinin yanlış olduğu kanaatidir. Halkın mühim bir yekûnu el mesleklerine, ziraat ticaret, sanayi gibi amelî sahelere atılacaklarından bunları bu ciddi ve hakikî hayata hazırlamakla mükellef olan terbiye müessiselerinin de bu hayatların ve mesleklerin cihazlarını taşıması lâzımdır. Umumî mektep yalnız söz, kulak, kitap ve edebiyat mektebi değil, el, ayak, gövde, makine, atelye, iş mektebi de olmalıdır. Edebî insanıyat namına bütün bu mevzular ihmal veya istihkar edilmemelidir. Edebî ve kitabî mevzuların zihnî mefhumların bu maddî ve sınaî, adeli ve yapıcı seciyelerin teşekkülüne doğrudan doğruya hiç dolayısıyla de bir tesiri bile olmadığı anlaşıldıktan sonra halk devletinde bu terbiyelere de tam bir yaşama hakkı verilmemelidir. Teknik insanıyat diyebileceğimiz bu yeni insanıyatın ihtiyacı fikir nazariyeleri arasına bir de iş nazariyeleri ihayalleri ve mefhumları karıştırmaktan ibaret olan edebî seciyeli bir teknik insanıyatçılığı değildir. İşin bütün nazarî, amelî, hissî, nefî, şekilleriyle yeni neslin teşekkülüne müdahalesini kabul etmek lâzımdır.

Umumî terbiye müessiselerine girecek olan iş insanıyatı insanıyatın yalnız tarihî coğrafyası, edebiyatı, lisanı, yazısı, felsefesi olarak girerse maksat hiç hasıl olmaz. Girmesini müdafaa ettiğim iş insanıyatı yalnız fikriyat halinde değil, hatta yalnız et ve kemikten ibaret teşrih halinde de değil, iş hakikati ve iş cemiyeti halinde bir iştir. Asrî cemiyette terbiyenin gayesi vatandaşlar arasında mütehassıs meslek sahiplerinin teşekkülüdür. Bu teşekkülün en mühim manzarası iktisadî teşekküldür. O halde mektebe iktisat müessisesinin tabii şartlarıyla, zekâsiyle vukufiyle, hadsiyle, manevî hayatiyle birlikte girmelidir. «Terbiyevî resim, terbiyevî elişi, terbiyevî gezinti, terbiyevî ziraat...» bu maksadı temin edemez. Bunlar hakikat şartlarından mahrum, kökleri hayattan koparılmış olan ölü fidanlardır, hiç bir zaman meyva vermezler. Tefekkürücü ve hülyacı seciye taşıyan mektebe istihsalci ve iktisatçı bir teşkilât kazandırmalıdır. Bu edebî insanıyatın muhiti olan sınıf yanına teknik insanıyatın muhiti olan ateliyeyi, imalâthaneyi koymıyan, o kadar da değil edebî bir şahsiyet ile birlikte teknik şahsiyeti tenmiye etmiyen hülâsa, insanıyetini tam bir hars ile teşkil etmiyen bir mektebe halk mektebi demem.

FERTÇİLER

Terbiyenin gayesi içtimai bir muhite intibak etmektir. Bu içtimai

muhit lisan, ahlâk, sanat, iktisat... gibi içtimai müessiselerden, zümrevî hayattan ibarettir. Bu intibak şahsiyet sayesinde olur. Bu şahsiyet henüz terbiye almamış çocukta yoktur. Bu şahsiyetin teşekkülü terbiye sayesinde olur. Şahsiyetimiz muayyen içtimai aksülâmelerin, tefekkür, tahassüs, faaliyet itiyatlarımızın manzumelerinden ibarettir. Binaenaleyh ferdin içtimaileşmesini mümkün kılan şey ne ham vücudu ne ham zekâsı ne de ham hissi ve faaliyetidir. Bu, ham ve ferdî kabiliyetlerin ahlâkî, bedîî... şekilleri almak suretiyle içtimaileşmiş olan mahiyetidir. Şu takdirce, vücut kuvveti, hâfıza zenginliği, kalp coşkunuğu, faaliyet taşkınlığı gibi uzvi sermayeler, içtimai bir mahiyet taşımadıkça ferdin içtimai muhite intibakı için faydalı bir sermaye temin edemezler. Bu müvazenesizlikler bilâkis içtimai muvazeneyi ve binnetice ferdin hayatındaki ahengi bozar. Şu halde tenmiyesi, takviyesi lâzım gelen kuvvetler aleliltlak ferdî kuvvetler değil, içtimai şahsiyetin yaratıcı kuvvetleridir. Onun için meselâ beden terbiyesi yerine bedenî şahsiyetin teşekkülü demek daha doğrudur. Çünkü beden terbiyesinin gayesi aleliltlak kuvvetli bir beden vücade getirmek değil, bu kuvvetleri içtimai şekillerde ifade eden bdenî bir şahsiyet vücade getirmektir. Çünkü beden de şahsiyetimizin bir parçasıdır. Vücut maşerî bir hayat yaşamıya mecbur olan insanın zarfıdır. Onun hayatı da içtimai hayatımızın bir kısmıdır. Binaenaleyh yalnız sağlam ve kuvvetli olması değil, yumuşak, kabili idare, güzel ve mevzun.. şekiller alması da lâzımdır. Beden terbiyesinin gayesi yalnız başına hayvanlar gibi hareket etmek değil, güzel yürümek, güzel kımıldanmak, hareketlerini diğerlerinin hareketleriyle ahenkli kılmak, vücade bir nizam ve inzibat vermektir. Nitekim muhayyile terbiyesinin gayesi aleliltlak muhayyilenin nüması değil, ilmî, bedîî, iktisadî şekillerinden birinin terbiyesidir. Çünkü terbiyenin gayesi ferdî bir meleke olan muhayyile olmayıp içtimai bir muhayyile olan yaratıcı muhayyiledir. Terbiye manasiyle hassas adam bedîî, ahlâkî yahut millî duygular taşıyan adam demektir. Her ne şekilde olursa olsun terbiyenin gayesi, içtimai'dir. Hakikî adam menfaat, rekabet, hırs, kıskançlık, mücadele, ve mübareze gibi hotbin duygularla değil, feragat, tesanüt, muhabbet, merhamet, iş bölümü, müşterek çalışma, ittihat... gibi gayirbin hislerle mücehhez olan adamdır. İnsanın yalnız hassas olması değil hassasiyetinin manevî, ahlâkî, bedîî ve iktisadî şekillerde tecelli etmesi de lâzımdır. Hakikî adam işte bu duygularla mücehhez olan adamdır. İnat iradî hayatın belki en hayvanî ve en hotbin şekillerinden biridir. Halbuki hakikî adamın iradesi hudut, muayyeniyet tanıyan aynı zamanda bir yere saplanıp kalacak yerde kendi kendini zorlayan normal bir iradedir. Çünkü bu irade ilim, sanat, ziraat, ayile, devlet zümresi denilen içtimai zümrenin hem cazibelerini hem de zaruretlerini idrak ede ede neşvünema bulmuştur. Menşei cemiyettir ve cemiyete göredir. O halde terbiyenin hakikî ve tabîî gayesi olan ifade her hangi sebat(metanet, yahut azm değil, zümrevî ve içtimai bir irade hayatıdır. Onun için beden, fikrin, hissin ve iradenin teşekkülünde ferdî gayeleri ferdî muvaffakiyetleri ve ferdî mübarezeleri kendisine gaye edinen böyle kuvvetli fertlerden kuvvetli bir cemiyet toplama-yı düşünen fertçi pedagoji dalâlettedir. Kuvvetli cemiyet içtimai hayatı

kuvvetli zümrelerin mahsulüdür. Bu zümreleri vücade getiren vahdetler de ham ve mübarezeci fertler değil içtimai şahsiyetlerdir. Terbiyenin gayesi olarak fert alınmayıp ta içtimai bir zümre içerisinde yaşamak sayesinde içtimai bir şahsiyet sahibi olan hakikî insanlar alındığı takdirde fert ve cemiyet davası kendi kendine hallolur. Fertçileri dalâlete sevkeden sebep hakikî insanın zihinde mücerret olarak tasavvur edilmesidir. Bu içtimailiği kazandıracak olan vasıtalarından biri de tedris hayatıdır. Halbuki bu hayat içtimai olacak yerde infiradi olmaktadır.

Bir kere gayesi itibariyle: bu tedris şahsiyet vasıtasıyla şahsiyetin değil, ferdiyet vasıtasıyla bu şahsiyetin teşekkülüne çalışır. Ve binnetice her şeyden evvel ferdiyeti tenmiye eder. Hedefi insanı yalnız olarak kuvvetlendirmek ve hayat kavgasına hazırlanmaktır. Hâfızaya, malûmata, rekabete, müsabakaya, derecelere verilen mevkiin sırrı budur. Darwinciliği tabiat sahnesinden çıkarıp cemiyet sahasına sokan bir içtimai Darwincilik olduğu gibi, Darwinciliği bir de terbiye sahesine sokan terbiyevî Darwincilik vardır. Halbuki insan hayat kavgasına değil, hayat tesanüdüne alıştırmak ihtiyacındadır. İnsan cemiyeti hayvan hayatının devamı değildir. Ahlâkî hayat hayvanî hayatın eşi değildir. İnsan cemiyetlerinde kavganın şekli ferdi olması tabii hal değildir. [*] Tedrisatın fertte ferdi mübarezeğe yarıyacak unsurları değil, fertte içtimai şahsiyeti temin edecek unsurları tenmiye etmesi lâzım gelir.

Tedrisat muhiti itibariyle de infiratçıdır. Her şeyden ziyade bir ibadethane manzarasını gösteren sınıf mütesanit bir zümrenin kabı değil, fertlerin tek ve münzevi ve mütevekkil hayatını taşıma mahsus bir kaptır. Sıralar, vaziyetleri, biçimleri, her şey her şey ferdin ayrı, yalnız çalışmasına müsait bir haldedir. Lâzım olan şey sınıfı tesanüde, mihanikî ve uzvî bir taksimi amele müsait bünyeye mazhar etmektir. Sınıf bir ibadethanenin mütevekkil manzarasını değil, bir fabrikanın müteaddi ve müstahsil manzarasını göstermelidir. Sınıfın teşrihi, içtimai hayatın inkişafına maddeten mani olmamalıdır. Bunun Madam Montessori'nin tasavvur ettiği gibi ufak masalar da kâfi değildir. Model mütalâahaneden değil, istihsal muhitlerinden alınmalıdır.

Tedrisatın tekniği de aynı mahiyeti taşıyor. Takrir, Sokrat usulü kitapla tahsil... şekilleri hep infiratçı usullerdir. Esasen bunlara usul bile demek caziz değildir. Bunlar alelâde telkin şekilleri, vasıtalarıdır. Tahsil müsterek bir istihsal manzarası değil, tezgâh sanayiini andıran münferit mesai tarzını gösteriyor. Tedrisatın zarfı gibi tekniği de içtimailleşmelidir. Bu içtimailleşme anlatma, inandırma, dinletme, ezberletme usulleri yerine içtimai istihsal usulünü koymakla mümkün olur. Şayani dikkattir ki: aynı mevzua ayit olan istihsal faaliyetinin manzarasıyla istihlâk fiylinin manzarası apayrı cinstendir. Ruhیات umumiyetle bir hareket ve meleke ruhiyatı olduğundan bu fiil, faaliyet ve istihsal ruhiyatının harici manzaraları hakkında müspet fikirlerimiz yoktur. Muallim ferde değil maşere hitap etmeli, ve maşer hü-

[*] Cf. Bouglé, La Démocratie devant la science.

susî bir teşkilât ile tahsilin mevzuunu istihsal ve fertlerine tevzi etmelidir. Pedagoji için lâzım olan şey mücerret bir tedris psikolojisi değil doğrudan doğruya bir tedris sosyolojisidir. Sosyoloji bize fikirlerin ve aklın makuleleri de dahil olduğu halde bütün manevî duygularımızın, irademin menşei zümrevî hayat olduğunu göstermiştir. (Halbwachs) bu mevzua dayır yazdığı kitapta hafızanın fertçi telâkkisinin i tenkit ve reddetmiştir [*]. Hafızamız, münferit ve münzevî bir meleke değildir. Hafızanın yalnız varlığı değil, kuvveti, sıhhati, zenginliği... diye anlattığımız vasıflarının da, içinde neşvünema bulduğu cemiyetin haliyle alâkası vardır. En iyi tuttuğumuz ve en iyi hatırladığımız fikirler kendi kendimize, meselâ bir kitapta, bir lûgate, her hangi gazetede münzevî bir fert mevkiinde ve münzevî bir mevzu gibi öğrendiklerimiz değildir. Meselâ bir mübahasede, bir münakaşada, bir işte, hülâsa, içtimaî bir istihsal vesilesiyle uzvî tarzda öğrendiklerimizdir. Ecnebi lisanı tahsil eden bir adama pratiğin, ecnebi memleketinde ikametın feyz temin etmesi bu tecrübelerin hep canlı, yani içtimaî olmasındandır.

Vazifesi alıcı, saklayıcı bir vazifeden ibaret zannedilen hafızanın içtimaî menşei görülünce muhakeme, yaratıcı muhayyile gibi inşaatçı melekelerin zümre hayatına olan ihtiyacının derecesini tahmin etmek kolaydır. Kablî ve enfüsî ve acele muhakemeler, istidlâller, kendisini kâfi içtimaî kadrolar içerisine yerleştirmiş ve mütemadi zümre müeyyideleleriyle ikaz ve tenbih edilmemiş bir zihin hayatının eseri mahsullerinden başka bir şey değildir. Akli selim, hükümlerde isabet, muhakeme sağlamlığı her şeyden evvel ilmî faaliyetin içtimaileşmiş ve kendi faaliyetini hayatın bütün diğer faaliyetleriyle kontrol eden bir medeniyetin eseridir.

İçtimaî zekâ ferdin eseri olmadığı gibi ferdin mahsulü olan bir zekâyı taşıyan hakikî bir içtimaidir. İlmî, bedîî, iktisadî zaruretlere uymasının da içtimaî kıymeti yoktur. Cemiyet adamının bilgileri zekâsı yalnız başına taşıyan ve yalnız başına çalışmaya mecbur olan münzevinin bilgileri, zekâsı değildir. Bilâkis hakikî adam fikir hayatının içtimaî şeklini bilmiyen mücerret zekânın bu müessiselerden mürekkep olan medenî bir muhitte ne kıymeti olabilir?... İnfiyatçı tedrisatın his terbiyesini vücade getirmek için müracaat ettiği ilk vasıta nazarı bir tedristir. Meselâ bedîî ahsiyetin teşekkülü için vasıtası sanat tarihidir. Ahlâkî şahsiyetin teşekkülü için ahlâk ilmi, felsefesi, içtimaiyatıdır. Meselâ tesianütçülük fikrini vermek derecede ahlâkın sanatın hislerini telkin etmiye çalışacaktır. Nihayet ve güçlülük mektebe bazı yardım ve hayır teşkilâtını eklemeye çalışacaktır. Ayile ve mektep komiteleri, fakir çocuklara yardım komitesi, mektepte san'at ...gibi. Halbuki içtimaiyatın en müspet mütalealarına göre duygularımızın menşei içtimaidir. Ahlâkî, bedîî duyguların ümmet, ayile, meslek, insaniyet ve medeniyet zümreleri haricinde teşekkülleri imkânı yoktur. Bunlar tarihte münzevî ve müstakil şen'iyetleri olan mevzular değildirler, bir zümre ile doğarlar ve onunla beraber yaşarlar. En fitrî, en cibillî zanneddiğimiz iffet, namus, şeref, haysiyet duyguları gene tarihî mahsullerden

[*] Halbwachs, Les Cadres sociaux de la Mémoire.

başka bir şey değildir. Hatta bu duygular zümre hayatının müteazzi şekli olan ibadethanelerin, sanat atelyelerinin, ilim müesseselerinin inhisarı da değildir. Beki içinde yaşadığımız ayile, mektep, şehir gibi eşyanın bizde şuursuz ve mütemadi bir surette kazandırdığı vicdanlardır.

Fertçi pedagojinin asıl muvaffakiyetsizliği ahlâkî şahsiyeti tesise çalıştığı zaman görülür. Ahlâk ta sanat ve tesanüt gibi içtimai bir müessisedir. Yani insanların toplu ve müşterek bir hayat yaşamalarından doğar ve bu hayatın devamı için çalışır. Gayesi ferdi ve hotbin inhiraflara bir hudut çizmek, ferdi amelleri cemiyetin umumî tekâmülüne engel olmıyacak bir selâmete eristirmektir. Zaten ahlâk fikri bile gayır, haricilik, feragat fikridir. Halbuki fertçiler bu içtimai huviyeti tesis etmek istedikleri zaman ahlâkın kendisine yani içtimai teamüle müracaat edecek yerde fikre, nura, akla, muhakemeye, nihayet teşvik edici vasıtalarla müracaat ederler. Dayıma ahlâkî olmıyan bir cebri ezcümle muallimin sultasını kullanırlar. Bu maddî veya başka cinsten olan kuvvetlerle ahlâk denilen ve kendi uzviyetini yenmek seciyesiyle diğer fiillerden ayrılan müstesna eseri vücade getirmeye çalışırlar. Halbuki ahlâkî bir hayatın ve ahlâkî bir şahsiyetin teşekkülü için evvelemirde ahlâkî bir feza, yani her hangi zümre hayatını tesis etmek lâzımdır.

Görülüyor ki fert fertçilerin iddiasına rağmen kendi kendini tesis etmekten âcizdir. Fert kendini cemiyet vasıtasıyla yaratabilir. Bu yaratma fiili ferdi ruha göre ne derece hususiyet gösterecek kabiliyette olursa olsun, haricî bir muayyeniyet şartından hariç kalamaz. Terbiye ferdin cemiyet teşkilâtı sayesinde kendisine şahsiyet kazandırmasından ibarettir. Şu takdirce pedagojinin de hakikati bulması için içtimaileşmesi lâzımdır.

Şimdiye kadar hakikî bir terbiyenin unsurlarından gaye unsurunu daha ziyade alâkadar eden telâkkileri tetkik ettik. Şimdi daha ziyade terbiyenin mevzuu olan çocuğun ruhî tabiatını alâkadar eden telâkkileri ve nazariyeleri tetkik edelim. Evvelce olduğu gibi bu fikirleri de hususî bir mezhep ismiyle tespit ediyorum:

İsmail Hakkı